

Davamlı inkişaf siyasəti: gender və iqtisadiyyat .İnsan inkişafında gender amili.

Plan:

- 1. Gender və davamlı insan inkişafı**
- 2. Qadınların imkanlarının genişləndirilməsi**
- 3. Gender inkişafının qiymətləndirilməsi**

Davamlı inkişaf siyasəti: gender və iqtisadiyyat

Gender iki cins arasında sosial fərq deməkdir. Gender iqtisadi nəzəriyyəsi-gender rəqabətli məqsədlərin yerinə yetirilməsi üçün məhdud vəsaitlərin paylaşdırılmasını öyrənir. Bu resursların paylaşdırılması baxımından insan fəaliyyətinin rasionallığına da öyrənir. Gender bərabərliyi mexanizminin iqtisadiyyatda inkişaf etdirilməsi vacib məsələdir və ölkənin prioritetlərindən biridir.

İqtisadiyyat həyati nemətlərin yaradılması və paylaşdırılması üçün qərarlar qəbul edilən sahədir. Gender iqtisadiyyatı nəzəriyyəsinə görə iqtisadi rol cəmiyyətdə kişi və qadınlar arasında müəyyən edilməyib, əslində sosial və mədəni amillərdən asılıdır. Gender iqtisadi baxışı məşğulluq və iş probleminin cinslərin bazar (ödənişli) və bazardan kənar (ödənişsiz) iş fəaliyyətinin qarşılıqlı və bir-birindən asılı olmasının təsdiqidir. Gender iqtisadi nəzəriyyəsinin əsasında qadının ev təsərrüfatında ödənişsiz əməyinin ölçülməsi və qiymətləndirilməsi problemi, eləcə də ailə daxilində əməyin bölüşdürülməsi, gəlir və s. səlahiyyətləri kimi məsələlər durur. Dünyanın gündəlik aktual məsələlərindən biri də bərabərlik probleminin əsas yerdə olmasıdır. Burada hər cinsin cəmiyyətə verdiyi xeyrin dərki əsasdır. Burada hər şey eyni deyil: təhsil, əmək sferasında imkanlar, sağlamlıq, xəstəlik, asudə vaxtın olması və şəxsi təhlükəsizlik.

2006-cı il “Gender (kişi və qadınların) bərabərliyinin təminatları haqqında” Qanun qəbul olunduqdan sonra bütün qanunlar gender ekspertizasından keçirilir. Bu aspektdən “Məişət zorakılığının qarşısının alınması haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu, eləcə Məcəllələrə əlavə və dəyişikliklər qəbul edilmişdir. Bu sənədlər ölkənin iqtisadi, siyasi, sosial, mədəni həyatında qadınların rolunun artırılmasında mühüm xarakter daşıyır.

Bəs qanunvericilikdə vəziyyət necədir? Gender bərabərliyinə aid Konvensiyalar arasında BMT və Beynəlxalq Əmək Təşkilatının “eyni əməyə görə eyni ödəniş” prinsipinə əsaslanan Konsepsiyanı göstərmək olar (1951). Bu Azərbaycanın da qanunlarında öz əksini tapmışdır. Qadınların vəziyyəti üzrə IV Ümumdünya Konfransında (1995) qəbul edilən PFP-nin (The Professional Fellows Program) 12 problem istiqamətində məhz 1-ci bənd “Qadınlar və yoxsulluq”, 6-cı bənd “Qadınlar və iqtisadiyyat” adlanır. Burada əsas strateji məqsəd olaraq – iş yerlərində, bazar və sahibkarlıq (biznesdə) sahələrində qadınların bərabər təmsilçiliyi məsələlərinə diqqət yetirilir. AR Konstitutsiyasının 25-ci maddəsi “bərabər hüquqluğu” özündə ehtiva edir (3;9). Minilliyin İnkişaf Məqsədinin 8 istiqamətinin məhz 3-cü istiqaməti “Gender bərabərliyini təmin etmək və qadınlara səlahiyyət vermək” adlanır. 2015-ci ilə qədər Azərbaycanda bu 8 məqsədə çatmaq nəzərdə tutulmuşdur.

Dünya İqtisadi Forumunda Prezident İlham Əliyev söylədiyi kimi: “Azərbaycan dünyada sabitlik adasıdır, inkişaf məkanıdır. Ölkəmizdə ictimai-siyasi vəziyyət sabitdir, iqtisadiyyata böyük həcmdə investisiyalar qoyulur və iqtisadiyyatımızın şaxələnməsi istiqamətində çox önəmli addımlar atılır. Qeyd edək ki, milli qanunvericilikdə də cinslərin mülkiyyət hüquqları bərabərdir. Həmçinin mülkiyyətin bölüşdürülməsi, varislik və intellektual mülkiyyətdə də bərabər hüquqluluq qorunur.

Bəzi məqamlara da diqqət edək: 1) Bazar münasibətləri qeyri formal və gizli iş yerləri olanların mövcudluğuna şəraitin yaradılması (məs: dayələr, ev xidmətçiləri, evdə uşaq hazırlığı və s.); 2) Ailədə haqqı ödənilməyən məşğulluq (evdar qadın və ya evdar kişilər kateqoriyası).

2012-ci il 29 dekabr AR Prezidentinin imzaladığı “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” inkişaf Konsepsiyasının 7.4-cü bəndi məhz “Gender bərabərliyinin təmin olunması və ailənin inkişafı adlanır”. Bu mənada biliklər iqtisadiyyat kontekstində Konsepsiyanın 4.3 bəndi – “Elmi potensialın və innovasiya fəaliyyətinin dəstəklənməsi”ni özündə ehtiva edir. Təbii ki, Konsepsiyanın 4, 4.1 və 4.2 bəndləri də məhz iqtisadi modelin formalaşmasını təsbit edir. Bu bəndlərdə yeni bazar münasibətlərinə əsaslanan iqtisadi strukturun təkmilliyi və bölgələrin tarazlı inkişafı da nəzərdə tutulur.

Qeyd edək ki, “2030-cu ilədək Dayanıqlı İnkişaf Məqsədləri” ötən illər ərzində həyata keçirilmiş Minilliyin İnkişaf Məqsədləri əsasında yaradılmışdır. Minilliyin İnkişaf Məqsədlərində (3-cü məqsəddə) cinslərarası bərabərliyin təmin olunması və qadın hüquqlarının genişləndirilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Minilliyin Bəyannaməsinə qoşulmuş ölkəmiz kompleks tədbirlərin keçirilməsi məqsədi ilə “2003-2005-ci illər üçün Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və iqtisadi inkişaf üzrə Dövlət Proqramı”, eləcə də “2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və davamlı inkişaf Dövlət Proqramı” hazırlanaraq təsdiq edilmiş və icra olunmuşdur. Birinci Proqramda məşğulluq, təhsil, qaçqın və məcburi köçkünlər, yeniyetmə qızlar, qərar qəbuletmə prosesi istiqamətləri üzrə fəaliyyətlər nəzərdə tutulmuşdur. Respublikada hər bir ailənin sosial rifahını yüksəltmək, qadınlar arasında yoxsulluğun aradan qaldırılması və məşğulluğun artırılması sahəsində aktiv iş aparılır. Keçirilən iqtisadi islahatlar və bu istiqamətdə qəbul olunan dövlət proqramları, sahibkarlığın, o cümlədən, qadın sahibkarlığının da inkişafına yol açır. Gender inkişafının qiymətləndirilməsi 2 əsas əmsalın hesablanması ilə həyata keçirilir. 1-ci gender faktorunu nəzərə almaqla insan inkişafı indeksidir. Bu Gender İnsan İnkişafı İndeksi adlanır (Gİİ). Bu indeks insan inkişafının ümumi indeksinin hesablama göstəricilərinə görə hesablanır. Fərq odur ki, bu göstəricilər qadınlar üçün ayrı hesablanır və ümumi indekslə tutuşdurulur. Fərq olmayanda bu gender bərabərliyi hesab olunur.

Bu mənada ölkə Prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixli Sərəncamı ilə “Azərbaycan Respublikası – milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi” qəbul olunmuşdur. Onun 11 hədəf istiqamətinin hər bir bölümündə ölkə iqtisadiyyatının şaxələndirilməsi, əmək bazarında qadınların da inkişaf tələbatına uyğunlaşdırılması prinsipləri, biznes mühitinin yaxşılaşdırılmasıdır.

Məhz bu aspektdə Gender büdcəsi məsələsinə də toxunaq. Bu qadınlar üçün ayrıca büdcə deyil. Bu – bərabər imkanlardan istifadənin səviyyəsini müəyyənləşdirməyə və qadınların dövlət resurslarına çıxışını artırmağa imkan verən paradıqmadır. Gender büdcəsi – dövlət büdcəsinə milli səviyyədə müxtəlif qadın və kişi qruplarının təsirini qiymətləndirməkdir. Yəni, qadınlar üçün xüsusi proqramın kişilərlə bərabər təhlili, xərclərin cinslərə ayrılıqda təsiri, dövlət xidmətləri sferasında bərabər imkanlar yaradılmasıdır.

Davamlı İnkişaf Məqsədlərində Gender bərabərliyinin təmin edilməsi və bütün sahələrdə qadınların və qızların imkanlarının genişləndirilməsi məsələsi müstəqil məqsəd olaraq müəyyən edilmiş və məqsədə çatmaq üçün 9 hədəf göstərilmişdir. 17 məqsədin demək olar ki, hamısında gender amilinə xüsusi diqqət yetirilmişdir. Mövcud ölkə siyasətinin dayanıqlı inkişaf məqsədlərinə uyğunluğunun qiymətləndirilməsində yoxsulluq indeksi, insan inkişafı indeksi ilə yanaşı gender bərabərliyi göstəriciləri mühüm əhəmiyyətə malikdir. Belə ki,

gender bərabərliyi faktoruna əsaslanan insan inkişafı indeksi qiymətləndirmədə nəzərə alınan əsas göstəricilərdəndir. Buna görə də 5-ci məqsədin əsas istiqamətlərdən biri kimi seçilməsi digər məqsədlərin sürətli həyata keçirilməsinə də dəstək ola bilər. Qadınların iqtisadi resurslara, informasiya-kommunikasiya texnologiyalarına çıxışının, gender əsaslı zorakılıqla bağlı vəziyyətin öyrənilməsi inkişaf etdirilməlidir. Bu sahədə ilk olaraq, müvafiq statistik məlumatların toplanması sahəsində elmi-tədqiqat işlərinin gücləndirilməsi vacibdir.

Ümumiyyətlə qeyd etmək lazımdır ki, həm qadın, həm kişilər arasında maarifləndirici işlər daha da gücləndirilməlidir. Bu baxımdan Davamlı İnkişaf Məqsədlərin, qarşıya qoyulan hədəflərin düzgün çatdırılması üçün müxtəlif qruplarla görüşlərin, konfransların, seminarların keçirilməsinin davam etdirilməsi zərurətdir, bu istiqamətdə elmi seminar və təlim kurslarının keçirilməsi də vacibdir. Davamlı İnkişaf Məqsədlərində də Gender bərabərliyinin təmin edilməsi, bütün qadın və qızların hüquq və imkanlarının genişləndirilməsi məsələləri nəzərdə tutulmuşdur və buna görə də məqsədlərin məcmuə, broşür kimi çap edilib yayılması məqsədəuyğundur.

Davamlı insan inkişafı konsepsiyasının mahiyyəti çox sadədir və asanlıqla anlaşılır: cəmiyyətin hər bir üzvünə onun fərdi qabiliyyətlərinin üzə çıxması və həyata keçirilməsi üçün əlverişli şərait yaradılmalıdır. Bununla hər bir şəxsin imkanlarının genişlənməsi üçün imkanlar yaradılmış olur. Geniş imkanlar isə hər bir fərdə iqtisadi, sosial və siyasi fəaliyyətində müvəffəqiyyətlər qazanmaq və uğurlu şəxsi həyatın qurulması üçün vacib şərtədir. İnsan potensialının inkişafı üçün şərait irqi, milli, dini, coğrafi, cinsi mənsubiyyətindən asılı olmayaraq hər bir şəxs üçün eyni səviyyədə təmin edilməlidir. İnkişaf üçün əlverişli şəraitin yaradılması xüsusi qayğıya ehtiyacı olan qruplar, o cümlədən əlillər üçün xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Bu qrupa aid olanlar üçün əlavə olaraq xüsusi şərait yaradılmalı və bu şərait onların imkanlarını məhdudlaşdıran hər hansı bir amili aradan götürməli və yaxud maksimum dərəcədə azaltılmalıdır. Bu o deməkdir ki, cəmiyyətdə təmsil olunmuş bütün qruplar öz imkanlarını genişləndirmək və müvafiq olaraq müxtəlif sahələrdə müvəffəqiyyət qazanmaq üçün eyni hüquqlara malikdirlər və bu hüquqlar təmin edilməlidirlər.

Davamlı insan inkişafını qiymətləndirmə prosesində və bu sahədə mövcud olan vəziyyətin təhlili zamanı, adətən, bütövlükdə ölkəyə və yaxud dünyanın hər hansı bir regionuna aid olan məlumatlar təqdim edilir. Lakin ölkə və yaxud region əhalisinin tərkibi eyni deyil və vətəndaşlar arasında fərqlər müşahidə edilə bilər. Bir sıra hallarda bu fərqlər onların irqi, milli, dini və nəhayət, cinsi mənsubiyyəti ilə əlaqədar ola bilər. Bu fərqlərin aradan götürülməsi üçün ümumi insan inkişafı göstəriciləri ilə

yanaşı, cəmiyyətdə təmsil olunmuş ayn-ayrı qrupların inkişaf göstəriciləri də təhlil edilir.

Davamlı insan inkişafı konsepsiyasına görə irqindən, cinsindən, milliyyətindən, dini mənsubiyyətindən və yaxud coğrafi mövqeyindən asılı olmayaraq hər bir insan üçün davamlı inkişafda mövcud olan və yaxud ola biləcək bütün məhdudiyyətlər aradan qaldırılmalıdır. Xüsusi müdafiəyə ehtiyacı olan qruplar, məsələn, əlillər üçün də onların durumu ilə əlaqədar mövcud olan və ola biləcək bütün məhdudiyyətlər aradan qaldırılmalıdır. Bu o deməkdir ki, cəmiyyətdə təmsil olunan bütün qruplar öz imkanlarının genişləndirilməsi və fərdi potensialının inkişafı hüququna malikdir. Müvafiq şəraitin yaradılması, eyni zamanda, inkişaf etdirilmiş potensialdan bəhrələnmək və bu yolla həyatını yaxşılaşdırmaq imkanı yaradır. Qeyd etmək lazımdır ki, davamlı və insan potensialına əsaslanan inkişaf əsas insan hüquqlarındandır. Cəmiyyətdə təmsil olunan bütün qruplar eyni hüquqlara malikdirlər və bu hüquqlar, o cümlədən inkişaf üçün hüquqlar təmin edilməlidir.

İnsan cəmiyyətini qadın və kişilər təşkil edir. Bu, cəmiyyətdə təxminən eyni sayda insanı birləşdirən ən iri qruplardır. Cinslər arasında bioloji fərqlər məlumdur və dəyişməzdir. Lakin bu heç də o demək deyil ki, kişi və qadının cəmiyyətdə tutduğu yer dəyişməzdir. Qadın hərəkətinin tarixi, bizim ölkədə bu sahədə əldə edilmiş nailiyyətlər qadınların cəmiyyətdə oynadığı rolun dinamik surətdə dəyişməsindən xəbər verir. Son əsrlərin texnoloji nailiyyətləri qadınların həm məişətdə, həm də istehsalatda oynadığı rolu dəyişdirmişdir. Qadın hərəkətinin davamı olaraq, 20-ci əsrin sonunda "gender" anlayışı formalaşmışdır ki, bunu da sosial cins kimi xarakterizə etmək olar. Qadın və kişilər arasında sosial bərabərlik isə gender bərabərliyi kimi qəbul edilir. Beynəlxalq təşkilatların, o cümlədən BMT-nin sənədlərində təqdim olunmuş "dünyanın yarısı, imkanların yarısı" və "hər iki cinsə eyni imkanların yaradılması" prinsipi, eləcə də bu istiqamətdə həyata keçirilən siyasət gender bərabərliyinin mahiyyətini təşkil edir. Qadın və kişilərin inkişaf göstəriciləri və inkişaf üçün yaradılan imkanları səciyyələndirən məlumat və göstəricilər qadınların hüquqlarının qorunmasına, onların iqtisadi, sosial və siyasi həyatda uğur qazanmasına, cəmiyyətdə tutduğu mövqelərin yaxşılaşdırılmasına yönəldilmişdir.

Qadınların cəmiyyətdə vəziyyətinin dəyişməsi təkcə tarixi qanunauyğunluq kimi qəbul edilməməlidir. Bu proses, eyni zamanda, hər hansı bir ölkədə və ya bölgədə mövcud olan iqtisadi, sosial və mədəni mühitdən, gender bərabərliyi sahəsində həyata keçirilən siyasətdən asılı olmuşdur. Elmi-texniki tərəqqi bəşəriyyətə bir sıra yeni texnoloji nailiyyətlər bəxş edib ki, bu da müxtəlif proseslərin həyata keçirilməsində qadın və kişilərin fiziki imkanları arasında mövcud olan təbii fərqlərin aradan qaldırılmasına və yaxud kəskin surətdə azalmasına xidmət edir. Yeni texnoloji nailiyyətlər, eyni zamanda, qadınların ev işlərinə sərf etdiyi vaxtın qənaətini də təmin edir. Belə bir şərait gender problemlərinin həllinə, yəni qadın və kişilərin cəmiyyətdəki vəziyyətində mövcud olan fərqlərin aradan götürülməsinə xidmət edir. Qeyd olunduğu kimi, qadınların cəmiyyətdə tutduğu mövqe zamandan, milli və dini mədəniyyətdən və digər amillərdən asılıdır. Məsələn, müasir dövrdə gender

inkışafında yüksək nailiyyətlər əldə etmiş bir çox Qərbi Avropa ölkələrində XX əsrin əvvəllərinə kimi qadınların evdən kənarında işləmək, muzzla qulluq etmək əhalinin orta və yüksək təbəqələri üçün qəbul olunmaz idi. Sosial baxımdan daha aşağı mövqə tutan və maddi ehtiyacı olan ailələrdən çıxan qadınlar isə varlı ailələrdən olan qadınlara ev işlərində muzzla kömək göstərirdilər. Lakin istisnalar da olur. Məsələn, tarixən və hazırda Afrikada məskunlaşan bəzi etnik qruplarda kişi və qadınlar ev işlərinin yerinə yetirilməsində eyni dərəcədə iştirak edirlər. Bu qruplarda qadınlar ictimai işlərə kişilərdən daha çox cəlb edirlər.

Azərbaycanda da qadın hərəkatının zəngin tarixi var və ölkənin bu sahədə təcrübəsi digər, xüsusilə Şərqi ölkələri üçün olduqca əhəmiyyətlidir. Azərbaycan Respublikası müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra, gender inkışafı sahəsində aparılan siyasət uğurlu, əldə edilmiş nailiyyətlər isə əhəmiyyətlidir. Bu, həm dövlət siyasətini, həm də bu sahədə fəaliyyət göstərən qeyri-hökumət təşkilatlarının (QHT) fəaliyyətini əhatə edir. Ölkədə gender bərabərliyi sahəsində geniş beynəlxalq əməkdaşlıq həyata keçirilir və Azərbaycan gender bərabərliyi ilə əlaqədar bir çox beynəlxalq konvensiyaların iştirakçısıdır.

Bəzi hallarda gender problemləri qadınların vəziyyətinin qiymətləndirilməsi və yaxşılaşdırılması kimi qələmə verilir. Lakin gender problemlərini təkcə qadınların vəziyyətinin qiymətləndirilməsi və yaxşılaşdırılması kimi qəbul etmək düzgün deyil. Gender məsələlərinin öyrənilməsi və bu sahədə olan problemlərin həlli həm kişilər, həm də qadınlar üçün vacibdir. Onlar qadın və kişi arasında olan əmək bölgüsü münasibətlərinin yaxşılaşmasına və insan potensialının inkışaf göstəricilərinin yüksəlməsinə xidmət edir. Bu isə davamlı inkışafı təmin edən başlıca amillərdəndir. Gender bərabərliyi adlandırılan bu termin nisbətən yenidir və cinslər arasında sosial bərabərliyi səciyyələndirir. Gender bərabərliyinin əsasında qadın hərəkatı durur. Avropa, ABŞ və digər ölkələrdə qadın hərəkatının tarixinə aid məlumatlar təqdim edilir.

2. Qadınların imkanlarının genişləndirilməsi

GİƏ ilə yanaşı qadınların inkışafına xidmət edə bilən imkanların mövcudluğunu qiymətləndirmək üçün digər bir əmsal hesablanır. Bu, xüsusi bir əmsaldır və qadınların imkanlarının genişlənməsi üçün onların mövcud potensialını əks etdirən bir göstəricidir. Müvafiq göstəricinin beynəlxalq statistikaya daxil edilməsi beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən əsaslandırılıb. Göstərici Qadınların İmkanlarının Genişləndirilməsi Əmsalı (QİGƏ) adlandırılır. QİGƏ-nin hesablanması məqsədi qadınların təhsil və bacarıqlarının onların iqtisadi, sosial və siyasi həyatda tutduğu mövqelərinə hansı dərəcədə uyğun olmasının qiymətləndirilməsidir. Bu əmsalın hesablanması üçün istifadə olunan göstəricilər elə seçilib ki, onlar aydın şəkildə qadın və kişilərin cəmiyyətdə tutduğu mövqeləri səciyyələndirir. Məsələn, QİGƏ-nin hesablanmasında istifadə olunan göstəricilərdən biri qadınların qanunvericilik

qurumlarında təmsil olunmasıdır. Dünyanın müxtəlif ölkələrində bu rəqəm çox fərqlidir. Dünyada ən yüksək göstərici İsveçdə müşahidə olunur. Bu ölkənin parlament üzvlərinin 45%-dən çoxunu qadınlar təşkil edir. Şimali Avropanın digər ölkələrində də qadınlar qanunverici qurumlarda daha çox təmsil olunublar. Məsələn, Finlandiyada deputatların 37, Norveçdə isə 36,4% -ni qadınlar təşkil edir. Bununla yanaşı, digər ölkələrdə bu rəqəm olduqca aşağıdır: 0,3 % (Yəmən), 1,2 % (Niger) və s. Beynəlxalq təşkilatların məlumatlarına görə bəzi ölkələrdə, o cümlədən bir sıra Asiya və Afrika ölkələrində qadınlar qanunverici qurumlarda, ümumiyyətlə, təmsil olunmayıblar. Qonşu Türkiyə və İranda qadınlar qanunverici qurumlara seçilənlərin təxminən 4-5 %-ni təşkil edirlər. Azərbaycanda Milli Məclisə seçilmiş millət vəkillərinin 12 %-ni qadınlar təşkil edir. Bu, dünyada müşahidə olunan orta rəqəmdən (11,8 %) yüksəkdir.

QİGƏ-nin hesablanması istifadə olunan digər göstərici qadınların rəhbər vəzifələrə cəlb edilməsidir. Rəhbər vəzifələr dedikdə qadınların nazir, nazir müavini, xarici ölkələrdə səfir vəzifələrində çalışmaları, rayon, şəhər və ya digər yaşayış məntəqələrinin rəhbəri seçilməsi və s. nəzərdə tutulur. Qadınların mütəxəssis vəzifələrində çalışması da bu əmsalın hesablanması istifadə olunur. Müxtəlif ölkələr üçün hesablanmış QİGƏ-lərin müqayisələri göstərir ki, qadınların bilik və bacarıq potensiallarından ən səmərəli istifadə edən və onları rəhbər vəzifələrə irəli çəkən Norveç, İsveçrə, İslandiya, Finlandiya, Almaniya və bir sıra digər ölkələrdir. Qeyd etmək lazımdır ki, rəhbər vəzifələrdə təmsil olunmağa gəldikdə, bu sahədə gender qeyri-bərabərliyi bir çox ölkələrdə, o cümlədən yüksək inkişaf etmiş ölkələrdə də mövcuddur. Müşahidə olunan qeyri-bərabərliyi aradan qaldırmaq üçün milli və beynəlxalq səviyyələrdə müvafiq tədbirlər həyata keçirilməkdədir.

Müxtəlif beynəlxalq və milli təşkilatların təhlilləri əsasında müəyyən edilib ki, QİGƏ-nin ən yüksək göstəriciləri İslandiya və Norveçdə müşahidə olunur. Yüksək QİGƏ, həmçinin Şimali Avropanın digər ölkələrində, ABŞ və Kanadada da qeydə alınıb. Azərbaycanda bu əmsal yuxanda adları çəkilən ölkələrdən az olsa da, bu göstəriciyə görə vəziyyət İtaliya, İspaniya, İsrail, Yunanıstan, Portuqaliya, Çexiya, Macarıstan və bir sıra başqa ölkələrdə müşahidə olunan səviyyəyə yaxındır. Lakin Azərbaycanda bu göstəricinin daha da yüksəlməsi üçün şərait var. Bu, ilk növbədə qadınların yüksək bilik və bacarığa malik olması və bu sahədə müvafiq siyasətin həyata keçirilməsi ilə əlaqədardır.

Gender problemini müvəffəqiyyətlə həll etmək məqsədilə Azərbaycan Respublikasında ardıcıl olaraq bir sıra tədbirlər həyata keçirilməkdədir. Belə təşkilati tədbirlər arasında hökumətin tərkibində Qadın Məsələləri üzrə Dövlət Komitəsinin yaradılması, sonralar isə bu komitənin səlahiyyətlərini genişləndirməklə onun yeni dövlət strukturuna - Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsinə çevrilməsini göstərmək olar. Bununla yanaşı bir çox beynəlxalq təşkilatlar, ilk növbədə BMT-nin müxtəlif agentlikləri ölkədə gender problemlərinin həllinə yönəldilmiş siyasətin həyata keçirilməsinə öz töhfələrini verirlər.

Gender problemlərinin həllində ictimai təşkilatların rolu olduqca yüksəkdir. Azərbaycanda gender problemləri ilə məşğul olan çoxsaylı qeyri-hökumət təşkilatları

(QHT) fəaliyyət göstərir. Gender sahəsində çalışan beynəlxalq və milli QHT-lər cinslər arasında sosial bərabərliyin təmin edilməsi istiqamətində, bu problemin həllində mühüm nəticələr əldə etmişlər. İxtisaslaşmış gender QHT-ləri ilə yanaşı ölkədəki digər ictimai birliklər də bu problemlər ilə məşğul olur və gender siyasətinin planlaşdırılmasında, idarə edilməsində və monitorinqində iştirak edirlər.

Azərbaycan Respublikasında fəaliyyət göstərən QHT-lər arasında gender inkişafı və gender bərabərliyi sahəsində çalışan və yaşayış yerlərində yaradılan ictimai birliklərin fəaliyyəti xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Ölkəmizdə dünyada ilk "İnsan İnkişafı və Davamlı Gəlir Əldə Edilməsinə Kömək" gender sahəsində ixtisaslaşmış ictimai birlik qadınlar tərəfindən yaradılıb. Bu, davamlı insan inkişafının institutlaşmasına istiqamətlənmiş yeni addımdır və gender problemlərinin həllinə yönəldilmişdir.

Azərbaycan Respublikası müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra gender bərabərliyi sahəsində beynəlxalq əlaqələrin fəal iştirakçısına çevrilib. Ölkə gender bərabərliyinə aid bütün konvensiyaların iştirakçısıdır və eyni zamanda, ikitərəfli və çoxtərəfli beynəlxalq əməkdaşlığı da həyata keçirir. Azərbaycanın iştirak etdiyi əsas beynəlxalq hüquqi sənədlər arasında BMT və Beynəlxalq Əmək Təşkilatının "eyni əməyə görə eyni ödəniş" prinsipinə əsaslanan Konvensiyasını (1951-ci il) göstərmək olar. Bu prinsip bir çox ölkələrin milli qanunlarında, o cümlədən Azərbaycan Respublikasının qanunlarında da öz əksini tapmışdır. Azərbaycanın nümayəndə heyətləri gender inkişafına həsr olunmuş beynəlxalq tədbirlərdə mütəmadi olaraq iştirak edir. Dövlət və beynəlxalq təşkilatlar bu tədbirlərdə iştirak etmək üçün ölkə nümayəndələrinə lazım olan şəraiti yaradırlar.

Beynəlxalq təşkilatlar gender inkişafına və bu sahədə mövcud olan qeyri-bərabərliyin aradan götürülməsinə daim diqqət yetirirlər. BMT-nin Baş Assambleyasının 2000-ci ilin iyun ayında keçirilən sessiyası məhz gender problemlərinə həsr edilmişdi. Baş Assambleyanın sessiyası: "Gender bərabərliyi, XXI əsr üçün inkişaf və sülh" şüarı altında keçirilmişdi. Sessiya gender bərabərliyinin təmini üçün qadınlar və kişilər arasında mövcud olan sosial bərabərsizliyin aradan qaldırılması istiqamətində əsas məqsədləri müəyyən etmişdir. Sessiyada qəbul edilmiş qərara əsasən bu məqsədlərə nail olmaq üçün aşağıdakı tədbirlər həyata keçirilməlidir:

□ Yoxsulluqla mübarizə. Bu sahədə bir sıra nailiyyətlər əldə edilməsinə baxmayaraq, yoxsulluq sahəsində gender qeyri- bərabərliyi mövcuddur və yoxsulların 70%-ni qadınlar təşkil edir. Yoxsulluğun, ümumiyyətlə və xüsusilə qadınlar arasında azaldılması davamlı insan inkişafı sahəsində ən mühüm problemlərdəndir;

□ Qadınların təhsil və təlimi: Təhsil sahəsində gender qeyri- bərabərliyi bir sıra ölkələrdə mövcuddur və aradan qaldırılmalıdır. Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Respublikasında təhsil və təlimdə gender qeyri-bərabərliyi mövcud deyil və bu problem bizim ölkə üçün aktual deyil.

□ Qadınların sağlamlığı. Bu sahədə bir sıra ölkələrdə gender bərabərsizliyinin müşahidə olunmasına baxmayaraq, qadınların orta ömür uzunluğu kişilərin ömür uzunluğundan, bir qayda olaraq, çoxdur. Lakin buna baxmayaraq, qadınların sağlamlıq problemləri mövcuddur və onlar aradan götürülməlidir.

BMT-nin Baş Assambleyasının Sessiyası bir sıra digər gender məsələlərini də müzakirə etmişdir. Bunların arasında qadınlara qarşı zorakılıq, qadınlar və hərbi münaqişələr, qadınlar və iqtisadi inkişaf və digər məsələlər müzakirə edilmiş, müvafiq qərarlar qəbul edilmişdir. Habelə qadınlar və təbii mühit, qadın və mətbuat məsələlərinə dair təkliflər də qəbul edilmişdir. Azərbaycanda gender problemlərinin kəskinləşməsinə səbəb ölkəyə qarşı hərbi təcavüz, torpaqların işğalı və bir milyona yaxın qaçqın və köçkün əhalinin olmasıdır.

Davamlı inkişafın təmin edilməsində gender amili xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Gender bərabərliyi istiqamətində fəaliyyəti müvəffəqiyyətlə həyata keçirmək, bu əhəmiyyətli sahəni planlaşdırıb idarə etmək üçün xüsusi bilik və bacarığa malik olmaq vacibdir. Dünyanın aparıcı ölkələrində həm dövlət, həm də vətəndaş cəmiyyəti və fərdi sektorda gender bərabərliyi sahəsində əldə edilmiş nəticələr bu sahənin idarə edilməsində əhəmiyyətli biliklərin toplandığını sübut edir. Bu vacib sahəyə aid olan biliklərin kifayət qədər olmaması davamlı insan inkişafı sahəsində siyasətin həyata keçirilməsi üçün böyük əngəldir.

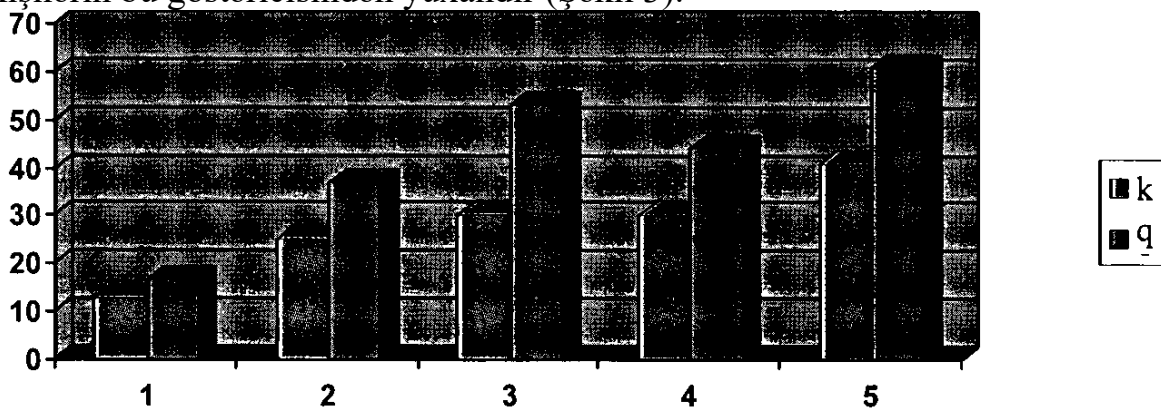
3. Gender inkişafının qiymətləndirilməsi

İnsan inkişafının göstəricisi hesablandığı kimi, gender inkişafını da xarakterizə edən əmsallar mövcuddur və hesablanır. Müxtəlif bölgə və ölkələrdə gender inkişafının vəziyyətini səciyyələndirən bu əmsallar mütəmadi olaraq hesablanır. Bu əmsalların qiyməti hər hansı bir ölkə və yaxud bölgədə aparılan ümumi siyasətdən, bu siyasətin gender problemlərinin həllinə yönəldilmiş fəaliyyətin istiqamətindən və sürətindən xəbər verir. Eyni zamanda, hesablanmış əmsallar ölkələr arasında müqayisələr aparmaq, bu sahədə mövcud olan nailiyyət və problemləri aşkarlamaq, çatışmazlıqları aradan qaldırmaq üçün gender inkişafı sahəsində uğurlar əldə etmiş ölkələrin təcrübəsindən yararlanmağa xidmət edir.

Gender inkişafı, əsasən iki əmsalın hesablanması ilə qiymətləndirilir. Onlardan biri, gender faktorunu nəzərə almaqla, insan inkişafı əmsalıdır. Bu göstərici Gender İnkişaf Əmsalı (GİƏ) adlandırılır. Əmsal hesablayarkən insan inkişafının ümumi əmsalının eyni göstəricilərindən (sağlamlıq, təhsil, gəlir) istifadə olunur. Fərq bir ondadır ki, bu göstəricilər qadınlar üçün ayrıca hesablanır və bu hesablamalarda göstəricilərdən biri (sağlamlıq göstəricisi) fərqli istifadə olunur. Bundan sonra ümumi İnsan İnkişafı Əmsalı (İİƏ) və ayrıca qadınlar üçün hesablanmış Gender İnkişafı Əmsalı (GİƏ) müqayisə olunur. Fərqlin olmaması və yaxud az olması gender problemlərinin olmamasından və ya onların uğurlu həllindən xəbər verir. Bu o

deməkdir ki, belə göstəricilərə malik olan ölkədə qadın və kişi eyni hüquqa malikdir və onların inkişafı üçün tələb olunan imkanlar yaradılıb.

Gender İnkişafı Əmsalı hesablanan zaman fərqli istifadə olunan göstərici sağlamlığa aiddir və qadınların ömür müddəti ilə əlaqədardır. Məsələn, ümumi insan inkişafını qiymətləndirmə zamanı standart yaş göstəriciləri maksimum 85 yaş, minimum isə 25 yaş qəbul olunub. Lakin məlum olduğu kimi, qadın və kişilərin orta ömür uzunluğu fərqlənir. Bir qayda olaraq qadınlar kişilərdən daha uzun ömür sürürlər. Dünyada müşahidə olunan orta ömrün artması tendensiyası da qadınlarda kişilərlə müqayisədə daha sürətlə gedir. Mövcud olan məlumatlara görə, 80 yaşa çatmaq ehtimalı olan qadın və kişilərin faizi dünyanın müxtəlif bölgələrində kəskin fərqlənir. Rəqəmlərin müxtəlif olmasına baxmayaraq, 80 yaşa çatmaq ehtimalı olan qadınların faizi kişilərin bu göstəricisindən yuxarıdır (Şəkil 3).

Şəkil 3. 1995-2000-ci illərdə doğulmuş qadın və kişilərin 80 yaşına çatmaq ehtimalı, %-lə (1 - Afrika, 2 - Asiya, 3 - Avropa, 4 - Cənubi Amerika, 5 - Şimali Amerika)

Şəkil 3-dən aydın olur ki, qadın və kişilərin orta ömür müddətləri fərqlənir və gələcəkdə də bu fərq müşahidə olunacaq. Qadın və kişilərin orta ömür müddətində müşahidə olunan fərq bioloji xüsusiyyətlərin nəticəsi və qadınlann bir sıra şəraitlərdə daha davamlı olmasının nəticəsidir. Bu səbəbdən GİƏ hesablanması zamanı standart yaş kimi kişilər üçün minimal 22,5, maksimal isə 82,5 il götürüldüyü halda, qadınlar üçün bu rəqəmlər, müvafiq olaraq 27,5 və 87,5 il təşkil edir. Belə yanaşma tamamilə əsaslıdır: qadın və kişilərin orta ömür uzunluğunda hazırda müşahidə olunan fərqlər təbiidir və sosial şəraitlə heç bir əlaqəsi yoxdur.

Qeyd edildiyi kimi, gender inkişafının qiymətləndirilməsi, əsasən İİƏ-nin GİƏ ilə müqayisəsi əsasında aparılır. Bu iki əmsal arasında fərqin olmaması və yaxud cüzi olması uğurlu gender siyasətinin həyata keçirilməsindən xəbər verir. Əksinə, bu fərqlərin kəskin olması həmin ölkə və yaxud bölgədə gender probleminin mövcudluğunu əks etdirir. Bu problemlərin mövcud olduğu zaman gender

inikişafında müşahidə olunan fərqləri aradan qaldırmaq üçün xüsusi tədbirlər həyata keçirilir. Gender bərabərliyinin təmin edilməsi beynəlxalq prioritetlərə aiddir. BMT-nin təşəbbüsü ilə Dünya Sammitində qəbul edilmiş Minilliyin İnkişaf Məqsədləri adlı sənəddə gender bərabərliyinə xüsusi diqqət ayrılıb. Qeyd etmək lazımdır ki, bir sıra ölkələrdə gender bərabərliyi problemi, demək olar ki, həll edilmişdir. Bu sahədə dünyada ən yüksək inkişafa Kanada, Avstraliya, Danimarka, İsveçrə, Norveç və bir sıra digər ölkələr nail olmuşlar. Bu ölkələrdə qadın və kişilərin cəmiyyətdə tutduğu mövqelər sosial baxımdan təxminən eynidir.